

Grażyna Lewandowicz-Nosal

Warszawa

e-mail: grazyna.lewandowicz@poczta.onet.pl

ORCID ID: 0000-0003-3967-112X

N

nabożeństwa i sakrament bierzmowania – publikacje dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 1945–1949

DOI: <http://dx.doi.org/1012775/FT.2018.006>

Tekst jest opublikowany na zasadach niewyłącznej licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Bez utworów zależnych 3.0 Polska (CC BY-ND 3.0 PL).

Dr Grażyna Lewandowicz-Nosal jest specjalistą w zakresie bibliotek publicznych dla dzieci, literatury dla dzieci i młodzieży. Członek PS IBBY, kolegium redakcyjnego „Guliwera. Czasopisma o książce dla dziecka” i „Poradnika Bibliotekarza”. Juror ogólnopolskiej nagrody literackiej im. K. Makuszyńskiego. Główne publikacje to: *Adaptacje Biblii dla dzieci w Polsce w XX wieku. Bibliografia* (Warszawa 2003); *Biblioteki publiczne dla dzieci w Polsce. Raport z badań*, (Warszawa 2003); *Biblioteki publiczne dla dzieci. Wczoraj i dziś. Poradnik* (Warszawa 2008); *Dzieci, Młodzież – Internet – Biblioteka. Wytyczne IFLA Sekcji Bibliotek dla Dzieci i Młodzieży* (Warszawa 2009); *Biblioteki publiczne dla dzieci w Polsce. Raport z badań* (Warszawa 2013); *Warto mieć w bibliotece. Książki dla dzieci 2010–2014. Katalog* (Warszawa 2015).

Słowa kluczowe: nabożeństwa; sakrament bierzmowania; nowenna; adoracja; dzieci i młodzież; Polska; 1945–1949; historia

Streszczenie. **Teza/Cel:** Celem artykułu jest analiza wydawnictw dla dzieci i młodzieży opublikowanych w Polsce w latach 1945–1949, a dotyczących udziału tej grupy w różnych typach nabożeństw i sakramencie bierzmowania. W załączonej bibliografii zamieszczono 30 pozycji. **Metoda badawcza:** Materiał analizowano z autopsji na podstawie egzemplarzy zachowanych w Bibliotece Narodowej. Omawiany zbiór został podzielony na następujące podgrupy: adoracje, nowenny, nabożeństwa różne – tu wyróżniono drogę krzyżową, różaniec oraz sakrament bierzmowania. W obrębie wyróżnionych typów poszczególne wydawnictwa opisano w porządku chronologicznym. **Wyniki/Wnioski:** Najwięcej pozycji opublikowano w 1949 r. w 12 ośrodkach. W większości były to teksty anonimowe lub ich autorami byli wyłącznie księża. Najważniejszymi wydawcami były wydawnictwa profesjonalne WAM z Krakowa, Wydawnictwo „Jedność” z Kielc, zakonne (oo. jezuici i redemptoryści oraz ss. loretanki), jak i wydawcy okazjonalni np. biuro parafialne przy kościele św. Józefa w Tczewie czy wydawcy świeccy. Publikacje dotyczące sakramentu bierzmowania odznaczają się wysokim stopniem standaryzacji. Niezwykle interesującym zjawiskiem są różne tłumaczenia hymnu *Veni Creator (O Stworzycielu Duchu przyjdź)*.

W artykule zostaną omówione wydawnictwa, których celem była nauka uczestnictwa lub samo uczestnictwo w różnych nabożeństwach, ich przebieg, wyjaśnienie zasadności udziału w tego typu spotkaniach. Zostaną zaprezentowane publikacje wydane tylko osobno. W znakomitej większości, teksty takich nabożeństw, jak np. gorzkie żale, różaniec, droga krzyżowa były przede wszystkim drukowane w wielu modlitewnikach i mszalikach.

W drugiej części artykułu omówiono publikacje związane z udzieleniem sakramentu bierzmowania.

Całość uzupełnia bibliografia prezentowanych tekstów opracowana na podstawie egzemplarzy zgromadzonych w Bibliotece Narodowej, zarejestrowanych w *Przewodniku Bibliograficznym*¹.

Według definicji *Encyklopedii katolickiej* nabożeństwo to „część religijna wyrażająca się zarówno w celebracjach liturgicznych, jak i pozaliturgicznych praktykach kultowych ujętych w normy kościelno-prawne lub zwyczajowe, a stanowiących tzw. pobożne praktyki ludu chrześcijańskiego”². Niektóre z nich mają ustaloną strukturę, inne cechuje swoboda w układzie i doborze części oraz możliwość modyfikowania zależna od potrzeb³. Do nabożeństw zalicza się m.in. adorację Najświętszego Sakramentu, różaniec, gorzkie żale, drogę krzyżową, nowenny, oraz tzw. formy łączone, np. odmawiana litania połączona jest z adoracją Najświętszego Sakramentu, stanowiąc popularne nabożeństwa majowe i czerwcowe. Niektóre nabożeństwa są poświęcone konkretnym świętym, przede wszystkim patronowi młodzieży św. Stanisławowi Kostce. Do nabożeństw szczególnie zalecanych przez Kościół katolicki należą droga krzyżowa, nabożeństwo majowe i czerwcowe, różańcowe i litanie⁴.

Geografia i chronologia wydawnicza

Lata 1945–1949 to najbardziej intensywny czas w historii wydawniczej w PRL-u pod względem publikacji religijnych przeznaczonych dla dzieci i młodzieży. W omawianym okresie ukazało się 280 książek religijnych dla dzieci i młodzieży, w tym 30 publikacji zawierających teksty nabożeństw i przygotowania do sakramentu bierzmowania⁵.

Najwięcej z nich, 13 tytułów, ukazało się w roku 1949. Dwa kolejne lata o dużej produkcji tego typu wydawnictw to rok 1946 (6 tytułów) i 1947 (7 tytułów). Najważniejszymi wydawcami, staraniem których opublikowano 8 tytułów, było krakowskie wydawnictwo jezuitów WAM, kielecka „Jedność” oraz katowicka Księgarnia św. Jacka. Warto zwrócić uwagę na fakt, że w tym początkowym okresie publikowaniem tekstów nabożeństw i sakramentu bierzmowania zajmowały się nie tylko profesjonalne wydawnictwa, lecz także sporą grupę stanowili wydawcy okazjonalni, np. Bratnia Pomoc Alumnów Seminarium Duchownego, Krajowy Sekretariat Krucjaty Eucharystycznej, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej

¹ Wszystkie publikacje zostały opisane z autopsji.

² *Encyklopedia katolicka*, t. 13, Lublin 2009, s. 613.

³ *Ibidem*, s. 614.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Tyle wydawnictw jest w zbiorach BN, z pewnością było ich więcej, występują braki kolejnych wydań.

czy Biuro Parafialne przy kościele św. Józefa w Tczewie. Sporadycznie zajmowały się tym nie tylko wydawnictwa kościelne – zakonne (oo. jezuici, oo. redemptoryści, ss. loretanki) lub diecezjalne, ale również wydawnictwa prywatne – np. Księgarnia Krakowska Gebethnera i Wolffa czy częstochowskie wydawnictwo W. Nagłowskiego. Kilka tytułów opublikowano bez wskazania wydawcy.

Teksty ukazały się w 12 ośrodkach w całej Polsce. Miejszem największej liczby wydanych tytułów był Kraków (8), następnie Kielce i Katowice (po 4), po dwa wydania ukazały się w Poznaniu, Wrocławiu, Opolu, Łodzi, Tczewie i Nakle. W Tczewie dwukrotnym wydawcą publikacji dotyczących sakramentu bierzmowania było wspomniane już Biuro Parafialne przy kościele św. Józefa, natomiast w Nakle, bez wskazania wydawcy, ukazał się również tekst dotyczący przyjęcia sakramentu bierzmowania.

Niezwykle trudno jest ustalić nakłady poszczególnych edycji. Ujawnione zostały nakłady dziewięciu wydań, w tym trzech z 1948 r., pozostałe opublikowano w 1949 r. Największy nakład – 30 tys. egz. miały dwa wydawnictwa dotyczące sakramentu bierzmowania (z Tczewa z 1949 r. oraz kieleckie z 1949 r.), cztery ukazały się w nakładzie 20 tys. egz. (trzy dotyczące sakramentu bierzmowania – z Tczewa z 1948 r., Kielc z 1948 r. i Katowic z 1949 r., oraz droga krzyżowa z Wrocławia z 1948 r.). Nakład 10 tys. egz. osiągnął sakrament bierzmowania opublikowany w Nakle, nakłady po 5 tys. egz. dotyczą różańca dla panien i książki ks. Michała Kordela o sakramencie bierzmowania. Duże nakłady broszur dotyczących sakramentu bierzmowania jednoznacznie wskazują na fakt, że miały one charakter indywidualny i w założeniach stanowiły pamiątkę i dokument potwierdzający przyjęcie tego sakramentu.

W znakomitej większości publikacje były anonimowe (21 pozycji), autorami pozostałych byli wyłącznie księża.

Adoracja

Adoracja to jedna z form kultu Eucharystii, jest uwielbieniem oddanym przez Kościół katolicki Bogu⁶. W 1946 r. ukazały się dwa wydawnictwa dotyczące adoracji Najświętszego Sakramentu. Były adresowane do młodzieży męskiej i zostały wydane w Krakowie. Pierwsze, autorstwa ks. Stanisława Dąbrowskiego nosiło tytuł *Adoracja młodzieży męskiej na „Święto Młodzieży”*, które przypadało 17 listopada. Publikacja ukazała się nakładem Kat. S.M.M. (Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej) i prawdopodobnie stanowiła uzupełnienie książki Jana Barana *Chrystus przyjaciel młodzieńca*. Składała się, oprócz wstępu, z czterech części. Na początku przypomniano życiorys św. Stanisława Kostki, jego umiłowanie Eucharystii i Maryi. Celem zgromadzenia, które odbyło się 17 listopada w kościele akademickim św. Anny w Krakowie było: „by w kornej adoracji u stóp Jezusa-Hostii, za przykładem św. Stanisława Kostki zaczerpnąć dla siebie sił i mocy”⁷. Sam przebieg nabożeństwa

⁶ *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin 1973, s. 99.

⁷ S. Dąbrowski, *Adoracja młodzieży męskiej podczas „Niedzieli młodzieży”*, Kraków 1946, s. 4.

składał się z modlitwy wstępnej według kardynała Johna H. Newmana⁸, następnie rozważano tajemnicę Eucharystii jako tajemnicę wiary, miłości, świętości, przypominając jednocześnie zasługi św. Stanisława Kostki. Na zakończenie, w części czwartej była modlitwa uwielbienia, po której śpiewano pieśń *My chcemy Boga*. Inne zamieszczone pieśni to: *Jezusa ukrytego mam w sakramencie czcić*, *Serce Twe*, *Jezu, miłością goreje* oraz pieśń do św. Stanisława Kostki na melodię *Boże, coś Polskę* zaczynająca się od słów: „Jasna Jutrzenko narodu polskiego, Drogi klejnocie plemienia naszego...”. Przebieg adoracji miał strukturę dialogu, składał się z wezwań i odpowiedzi, jedno z nich brzmiało: „Pomimo napaści gwałtownych bezbożnej prasy i sekciarzy sprzysiężonych przeciw chwale Twojej i Twemu królowaniu nad światem”⁹. Publikacja ma charakter zapisu konkretnego wydarzenia, trudno dziś odtworzyć, czy została opublikowana przed czy po nabożeństwie. Natomiast z pewnością sama treść mogła zostać wykorzystana wielokrotnie.

Druga była anonimowa i nosiła tytuł *Adoracja młodzieży męskiej podczas „Niedzieli młodzieży”*. Owa niedziela przypadła 24 marca 1946 r., a więc pół roku wcześniej niż wyżej omawiane święto. Było to wspólne nabożeństwo stanowe młodzieży męskiej Krakowa w okresie Wielkiego Postu. Chłopcy gromadzili się w kościele Najświętszej Maryi Panny o godzinie 15.30. We wstępie zapraszano, aby „nie zabrakło żadnego młodzieńca-katolika”¹⁰. Sam przebieg ceremonii, oprócz wyznania wiary, miał charakter dialogu: wezwanie kapłana i odpowiedzi uczestników. W treści pojawiło się odwołanie do wojny jako kary i bicia bożego. Śpiewano pieśni – po części pierwszej – *Serce Twe*, *Jezu, miłością goreje*, *Wisi na krzyżu Pan, stwórca nieba*, na zakończenie *My chcemy Boga*.

Prawdopodobnie w 1947 r. w Częstochowie nakładem spółki W. Nagłowskiego ukazało się ósme wydanie *Adoracji Najświętszego Sakramentu dla młodzieży*¹¹. Na okładce umieszczono inicjały osoby opracowującej tę małą 16-stronicową broszurę – ks. J. K. Ponieważ przedmowę podpisał ks. Józef Kaliciński (1866–1938), stąd też prawdopodobnie był on również autorem publikacji¹². Sam Kaliciński był katechetą szkół wydziałowych w Tarnowie, organizował Towarzystwo Domu Zdrowia dla kapłanów katolickich w Zakopanem (tzw. popularnej „Księżówki”)¹³. W katalogu BN nie figurują wcześniejsze wydania *Adoracji...* Prawdopodobnie musiały to być w większości wydania przedwojenne, gdyż autor zmarł w 1938 r.

W przedmowie Kaliciński zawarł zachętę do urządzania adoracji dla dzieci w pierwsze piątki i pierwsze niedziele miesiąca oraz podczas 40-godzinnego nabożeństwa¹⁴. Powołując się na cytaty z Pisma Świętego („usta dzieci i niemowląt oddają Ci chwałę” oraz „dopuszczcie dzieciom przyjść do mnie”), wskazywał, jak cenna i ważna jest modlitwa dzieci. Kaliciński miał świadomość, że skupienie uwagi dzieci

⁸ John H. Newman (1801–1890) – kardynał Kościoła katolickiego, błogosławiony, angielski duchowny rzymskokatolicki, filozof, teolog, pisarz, konwertyta.

⁹ S. Dąbrowski, op. cit., s. 15.

¹⁰ Ibidem, s. 1.

¹¹ Na rok 1947 wskazują daty imprimatur i nihil obstat, obie z maja 1947 r.

¹² Wskazują na to inicjały.

¹³ Zob. www.ksiezowka.zakopane.pl oraz www.archiwum.diecezja.tarnow.pl dokument elektroniczny [on line], [dostęp 20 III 2017].

¹⁴ 40-godzinne nabożeństwo związane jest z przygotowaniem do wielkiego postu, ma charakter pokutny i ekspiacyjny. Jego istotą jest adoracja Najświętszego Sakramentu trwająca 40 godzin zakończona mszą św.

przez dłuższy czas jest zadaniem trudnym, stąd też jego opracowanie, zawierające zbiór modlitw i pieśni, miało pomóc kapłanom w przeprowadzeniu adoracji. „Zacznijmy od podstaw – budujmy Królestwo Chrystusowe w sercach młodzieży, a dorzucimy cegielkę do rozbudowy naszej Ojczyzny, moralnie silnej, opartej na miłości Bożej”¹⁵. Łączył zatem Kaliciński budowanie Królestwa Bożego na ziemi z miłością i budową Ojczyzny. Broszura była datowana na święto Niepokalanego Poczęcia N. P. Maryi przypadające na 8 grudnia¹⁶. Przebieg nabożeństwa był bardzo prosty. Po modlitwie przygotowującej odmawiano wyznanie wiary rozpisane na wezwania kapłana i odpowiedzi dzieci, następnie śpiewano pieśni. Kolejno następowały po sobie akty pokłonu, dziękczynienia, miłości, żalu, postanowienia poprawy, modlitwy błagalne, przeplatane stosownymi śpiewami, np. *Jezusa ukrytego, Twoja cześć, chwała, nasz wieczny Boże, U drzwi Twoich, stoję Panie, Z tej biednej ziemi, czy też Serce Twe, Jezu miłością goreje*. Całość kończyła komunია duchowa, ofiarowanie się Panu Jezusowi oraz modlitwa Leona XIII poświęcająca cały rodzaj ludzki Najświętszemu Sercu Jezusowemu *O Jezu Najśodszy, Odkupicielu rodzaju ludzkiego...*¹⁷.

Kaliciński zachęcał kapłanów przeprowadzających adorację, aby wyteżali swoje siły w pracy nad uświęceniem młodocianych serc¹⁸. Jest to szczególnie ważne „dziś, kiedy szaleje burza bezbożnictwa”¹⁹. Te słowa były aktualne i po II wojnie światowej. Praktykowanie adoracji miało kształtować charakter, wytrwałą modlitwę i miłość ojczyzny.

W 1948 r. w poznańskiej Księgarni św. Wojciecha ukazała się *Adoracja Najświętszego Sakramentu dla dzieci i starszych wraz z wiadomościami o Krucjacie Eucharystycznej oraz pieśniami*²⁰. Autorem był ukrywający się pod syglami ks. A.C. – A. Cieciora. Książka składała się ze wstępu i trzech części. We wstępie omówiono korzyści płynące z adoracji Najświętszego Sakramentu w kształtowaniu dziecięcych serc. Za ważne zadanie uznano odpowiednie przygotowanie do adoracji, udział kapłana wraz z dziećmi. W części pierwszej zawarto modlitwy przed Najświętszym Sakramentem, Litanię do Najświętszego Imienia Jezus, akty uwielbienia, dziękczynienia, przebłagania i prośby, chwilę skupienia, modlitwę na zakończenie adoracji, akt żalu za grzechy i komunię św. duchową.

W części drugiej omówiono zasady działania Krucjaty Eucharystycznej zwanej też Rycerstwem Jezusowym, której patronem jest św. Stanisław Kostka. Zawołaniem rycerzy i rycerek jest „Króluj nam Chryste – zawsze i wszędzie”. Członkowie kierują się czterema zasadami – przyjmują komunię św., modlą się, są ofiarni i są apostołami. Obowiązki członków zawarto w sześciu punktach. Na wzór 10 przykazań ułożono 10 haseł Krucjaty. Obrazem podejmowanych wysiłków był tzw. „skarbiec duchowy członka”. Była to tabelka, w której członkowie, w systemie miesięcznym, mieli zaznaczać swój udział we mszy św., adoracji, przyjęcie komunii św., modlitwy,

¹⁵ J. Kaliciński, *Adoracja Najświętszego Sakramentu dla młodzieży*, Częstochowa 1947, s. 2.

¹⁶ Obecnie jest to uroczystość, o godzinie 12 przypada tzw. godzina łaski.

¹⁷ Modlitwa wprowadzona encykliką Leona XIII z 25 V 1899 r.

¹⁸ Ibidem, s. 2.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ *Adoracja Najświętszego Sakramentu dla dzieci i starszych wraz z wiadomościami o Krucjacie Eucharystycznej oraz pieśniami*, zebr. ks. A. C., Poznań 1948, s. 46.

obowiązki, lekcje, dobrowolne ofiary. Rycerzem bądź rycerką Jezusa mogło być każde dziecko, były one podzielone na grupy – kandydatów, rycerzy i apostołów.

W części trzeciej *Adoracji* zamieszczono pieśni o Najświętszym Sakramencie, o Najświętszym Sercu Jezusa, a także hymny *Chrystus wodzem*, *My chcemy Boga i Boże, coś Polskę*.

Jezuita ks. Józef Cyrek był autorem *Adoracji dla Krucjaty Eucharystycznej*. Trzecie wydanie ukazało się nakładem krajowego Sekretariatu Krucjaty Eucharystycznej w Krakowie 1948 r. (data na podstawie egzemplarza obowiązkowego), z *imprimatur* ze stycznia 1947 r.²¹ Jest to obszerny zbiór modlitw, pieśni odmawianych podczas wystawienia Najświętszego Sakramentu dla członków (rycerki/rycerzy) Krucjaty Eucharystycznej. Całość nabożeństwa składa się z wezwań kapłana i odpowiedzi zgromadzonych wiernych. Jest to książka wybitnie użytkowa. Autor zwracał uwagę na to, że w razie potrzeby można adorację skrócić, opuszczając niektóre modlitwy lub pieśni. Materiału było więcej, aby można było wprowadzać pewne urozmaicenia, zawsze jednak przed comiesięcznymi nabożeństwami należało ustalić, co zostanie opuszczone. Jednym z takich elementów była m.in. zmiana postawy z klęczącej na stojącą (w tej postawie śpiewano pieśni).

Nowenny

Inny rodzaj nabożeństw to nowenny. Jest to „nabożeństwo ku czci Boga lub świętego o charakterze błagalnym, dziękczynnym lub uwielbiającym trwające 9 dni, tygodni, miesięcy, lat. Celem jest przygotowanie duchowe wiernych do uroczystości oraz uproszenie od Boga lub świętego szczególnej łaski”²². Nowenny są odprawiane głównie przed wielkimi świętami, uroczystościami, np. nowenna do Ducha św., czy właśnie dziewięciolecie, zaplanowana przez prymasa Stefana Wyszyńskiego, wielka nowenna przed 1000-leciem Chrztu Polski w 1966 r.

W 1946 r. nakładem Diecezjalnego Dzieła Powołań Kapłańskich w Kielcach ukazała się nowenna do św. Stanisława Kostki Patrona Młodzieży. Opublikowana w 2 tys. egz. składała się z dwóch części. W pierwszej zawarto krótki życiorys świętego, w drugiej modlitwy na kolejne dziewięć dni nowenny. Każdy dzień miał taki sam układ: wezwanie, hymn, psalm i modlitwa. Przez pierwsze sześć dni odmawiano psalmy od 1 do 6, w siódmym dniu odmawiano psalm 14, w ósmym 20, w dziewiątym, ostatnim psalm 23. Uzupełnieniem były pieśni przeznaczone do odśpiewania w czasie wystawienia Najświętszego Sakramentu oraz dwie pieśni do św. Stanisława Kostki, *Aniele ziemski bez winy*, i *O Stanisławie, kwiecie wybrany*.

Prawdopodobnie adresatami tej nowenny byli raczej chłopcy, na co może wskazywać instytucja nakładcy – Dzieło Powołań Kapłańskich.

W 1947 r. nakładem Wydawnictwa Apostolstwa Modlitwy księży jezuitów z Krakowa ukazała się *Nowenna do św. Stanisława Kostki dla użytku młodzieży polskiej*. Jej autorem był jezuita ks. Michał Jagusz. Była to publikacja przeznaczona szczególnie dla młodzieży zrzeszonej w Krucjacie Eucharystycznej i w Katolickich

²¹ W katalogu BN brak wydania 1 i 2.

²² *Encyklopedia katolicka*, t. 14, Lublin 2010, s. 51.

Stowarzyszeniach Młodzieży. Jak zaznaczał autor, mogła służyć do nabożeństwa prywatnego, ale zawarte w niej rozważania mogły być wykorzystane podczas nabożeństw publicznych w kościołach i kaplicach. Celem było pogłębienie i wzrost nabożeństwa ku czci św. Stanisława Kostki, a także rozbudzenie w sercach młodzieży zapału do naśladowania cnót, którymi jaśniał święty. W treści zawarto dziewięć czytań, po jednym na każdy dzień nowenny przypadających przed uroczystością św. Stanisława Kostki, modlitwy codzienne do odmawiania w czasie jej trwania, litanie do świętego, trzy modlitwy odpustowe do św. Stanisława Kostki: o cnotę czystości, o miłość i o dobrą śmierć, modlitwę o czystość serca i gorliwość w nabożeństwie do Przenajświętszego Sakramentu Ołtarza oraz pięć pieśni o świętym.

Wszystkie czytania miały jednakowy schemat. Na początku czytano rozważanie o życiu i cnotach świętego, następnie zadawano pytanie „a ja?”, po czym następowały konkretne postanowienia do zrealizowania. Odmawiano *Ojczy nasz*, *Zdrowaś Mario* i *Chwała Ojcu*, a także modlitwę do św. Stanisława Kostki. Na każdy dzień przypisana była inna modlitwa odwołująca się do omawianych aktualnie cnót. Rozważania przypominały takie cechy świętego, jak: umiłowanie modlitwy, chęć zjednoczenia się z Bogiem, miłość do Najświętszego Sakramentu i Matki Najświętszej, duch apostołstwa, niezłomny charakter, ponoszenie dla Boga różnych ofiar. Celem czytań miały być konkretne postanowienia słuchaczy zmierzające do kształtowania charakteru.

Nabożeństwa różne

W 1947 r. we Wrocławiu nakładem wydawnictwa oo. redemptorystów ukazała się anonimowa książeczka pt. *Pamiętka misji świętej dla dzieci*. Na drugiej stronie okładki zamieszczono obraz Matki Boskiej Nieustającej Pomocy z podpisem „Matko Nieustającej Pomocy, módl się za nami”. Na początku umieszczono wezwanie „Drogi Dziecko”, było nim to, które wysłuchało misji świętych, słuchało kazań misjonarzy, a teraz miało obowiązek wyrzec się złego, ukochać Jezusa i wierniej mu służyć. Dzieci, które są leniwe, nieposłuszne, nieskromne swoją postawą zasmucają Jezusa. Wzorem miał być Jezus posłuszny swoim rodzicom, pomagający w domu. Pan Bóg nie lubi próżniaków – tu przywołano słowa św. Pawła: „kto nie chce pracować, niech też nie je”. Do obowiązków dziecka należy poranny i wieczorny pacierz, modlitwa przed i po jedzeniu, przed i po pracy, a szczególnie wtedy, gdy przychodzi chęć do złego. W książeczce opisano też stosowne zachowanie w kościele, dobre uczynki, jak np. ofiarowanie pieniążków otrzymanych na cukierki na „Dzieło Dzieciństwa Jezusowego”. Jako przykład ofiarnego chrześcijanina posłużyła postać małego męczennika 13-letniego Hilarego z 303 r. n.e. z Abitiny w północnej Afryce. Przed pogańskim sądem Hilary nie wyparł się wiary chrześcijańskiej, został uwięziony, a następnie skazany na śmierć. Do tych poleceń dołączono postanowienia misyjne: „Z pomocą Bożą postanawiam: 1. każdego dnia rano i wieczór odmawiać pacierz i trzy Zdrowaś Maryjo na cześć Najświętszej Maryi Panny, 2. co niedzielę i święto chodzić na Mszę świętą, 3. przystępować do spowiedzi i Komunii św. co miesiąc, a przede wszystkim na Wielkanoc, w Boże Ciało, na Boże Narodzenie, przed uroczystościami Najświętszej Maryi Panny i w dzień św. Patrona otrzymanego na chrzcie

św., 4. kochać i słuchać Rodziców oraz przełożonych, 5. unikać złych kolegów, 6. oddalać od siebie chęci do grzechu, gdy przyjdą złe myśli, wołać: «Jezu, Maryjo, ratujcie mnie! Wolę umrzeć, niż ciężko zgrzeszyć!», 7. kochać Kościół Katolicki więcej, niż wszystko inne na świecie!»²³. Uzupełnieniem były modlitwy poranne, wieczorne oraz za rodziców i bliźnich.

Książeczka, jak wolno sądzić na podstawie materiału porównawczego, była skróconym wydaniem podobnego tekstu z 1931 r., który ukazał się także nakładem oo. redemptorystów w Toruniu²⁴. Wydanie przedwojenne było obszerniejsze, zawierało więcej modlitw i wyjaśnień, np. co to są misje święte, kim jest Pan Jezus, jaka była Jego modlitwa i nauka. Dołączono wiersz *Kocham Cię Jezu*. Całość wzbogacało więcej ilustracji – Pan Jezus i dzieci, modlące się Dzieciątko Jezus, Ostatnia Wieczerza i Obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy. Należy dodać, że wydanie powojenne ukazało się w dużo skromniejszej szacie graficznej.

Nabożeństwo drogi krzyżowej pt. *Rozmowa młodej duszy z Jezusem* ukazało się prawdopodobnie w 1949 r. we Wrocławiu w nakładzie 20 tys. egzemplarzy²⁵. We wstępie, anonimowy autor broszury zachęcał do odprawiania tego nabożeństwa, do pójścia drogą Jezusa niewinnie zamordowanego przez Żydów. Na samą treść tego 32-stronicowego modlitewnika składały się dwie modlitwy przed rozpoczęciem i na zakończenie drogi krzyżowej oraz rozważania poszczególnych 14 stacji wraz z ilustracjami. Korzystając z broszury, można było odprawić nabożeństwo, zarówno w kościele, jak i np. w domu. O tym, że była adresowana do młodych, świadczy jedynie słowo „młodej” użyta w tytule, z treści mógł korzystać każdy. Jest to przykład uniwersalizmu tekstów religijnych.

Czterostronicowa, anonimowa broszura *Droga krzyżowa dla dzieci* ukazała się w 1949 r. w Katowicach nakładem Kurii Diecezjalnej²⁶ za zezwoleniem władzy duchowej. Na okładce widnieje zdjęcie fragmentu figury Jezusa Ukrzyżowanego z ołtarza mariackiego Wita Stwosza. Krótka treść składa się ze wstępu, rozpisanej na głosy kapłana i wiernych (w tym wypadku ministrantów oraz chłopców i dziewcząt) stacji pierwszej, następnie kilkudzaniowych rozważań przewidzianych do odczytania przy poszczególnych stacjach oraz zakończenia. Każde rozważanie kończyło się słowem „Amen”. Brakuje tytułów stacji, są one tylko oznaczone kolejnymi numerami, od pierwszej do czternastej.

Bardzo popularnym, maryjnym nabożeństwem jest odmawiany w październiku **różaniec**. Katalog BN rejestruje osobne wydania różańca dla panien i różańca dla młodzieńców. Trzy publikacje, dwie dla panien i jedna dla młodzieńców wydane w 1949 r. miały swoje przedwojenne pierwodruki. Wydawano je z pewnością rokrocznie, a prawdopodobnie nawet częściej, gdyż wydanie *Tajemnic różańcowych dla panien* datowane na maj 1949 r. oznaczono jako 44.²⁷ i ukazało się w nakła-

²³ *Pamiętka misji świętej dla dzieci*, Wrocław 1947, s. 10–11.

²⁴ *Pamiętka misji świętej dla dzieci*, Toruń 1931, s. 32; *Pamiętka misji świętej dla dzieci*, Wrocław 1947, s. 15.

²⁵ Data na podstawie eo.

²⁶ Mam świadomość, że wymienioną publikację z racji jej objętości trudno zaliczyć do książek, a nawet broszur. Jest to raczej typowy druk ulotny. Ze względu jednak na umieszczenie tej pozycji w katalogu książek BN zdecydowałam się ją omówić.

²⁷ W katalogu BN brak wcześniejszych wydań. Inne wydanie, również z 1949 r. (data na podstawie eo), nie ma oznaczenia kolejnego numeru wydania.

dzie 5 tys. egz. *Tajemnice różańcowe dla panien* przeznaczone były dla członkiń stowarzyszenia Apostolstwa Modlitwy prowadzonego przez oo. jezuitów i publikowane najprawdopodobniej przez jezuickie wydawnictwo w Krakowie. Na innym, niż oznaczone jako 44., wydaniu z 1949 r.²⁸ jest *imprimatur* z Krakowa z sierpnia 1936 r., na okładce zamieszczono obraz Maryi z Dzieciątkiem w otoczeniu wieńca z kwiatów. Wspomniane wydanie 44. z maja 1949 r. na okładce ma obraz Matki Boskiej w koronie z Jezusem na ręku, trzymających w rękach różaniec. Brakuje *imprimatur*, jest tylko informacja, że publikacja ukazała się „za zezwoleniem Władzy Duchownej”. Treść obu zachowanych wydań jest taka sama. Kolejno następuje rozważanie poszczególnych tajemnic różańca, przy każdej zamieszczono stosowną ilustrację i modlitwę do odmówienia. W wydaniu z *imprimatur* z 1936 r. na początku książeczki znalazła się strona do wpisania członkiń tzw. róży²⁹, następnie lista ta została przeniesiona na koniec publikacji. Dodatkowo zawarto informacje o odpustach udzielonych członkom drugiego stopnia Apostolstwa Modlitwy.

Tajemnice różańcowe dla młodzieńców były publikowane przez ss. loretanki w Warszawie. Wydanie przedwojenne ma warszawski *imprimatur* z 1932 r., natomiast edycja powojenna z 1949 r. pozbawiona jest *imprimatur*. Oprócz rozważań poszczególnych tajemnic dołączono zestaw pytań i odpowiedzi dotyczących samego różańca – co to jest różaniec, na czym polega, kiedy powstał, z ilu i z jakich tajemnic się składa. Wydania *Tajemnic dla młodzieńców* nie były połączone z członkostwem w żadnym dodatkowym stowarzyszeniu. Wydanie z 1949 r. ma formę luźnych, pojedynczych kart. Na każdej wydrukowano kolejne tajemnice do rozważenia w następującym układzie – zapowiedź tajemnicy – ilustracja – intencja, w jakiej trzeba się modlić – rozważanie oraz zastosowanie w życiu. Np. intencja do tajemnicy 15 brzmi: „Boskiemu Sercu Jezusa i Najświętszemu Sercu Maryi ofiaruję tę modlitwę za nieprzyjaciół i wrogów swoich, a także za tych, którzy się polecili moim modlitwom w tym miesiącu”.

Oba wydania *Tajemnic różańcowych*... mimo wyraźnie sprecyzowanego adresata mogły, podobnie jak wydawnictwa dotyczące drogi krzyżowej, służyć wszystkim wiernym.

Sakrament bierzmowania

Sakrament bierzmowania nazywany jest sakramentem dojrzałości chrześcijańskiej. W latach 40. XX w. był udzielany dzieciom niedługo po przyjęciu przez nie pierwszej komunii świętej, już nawet od 7. roku życia, najczęściej w wieku 11.–12. lat, niekiedy łącznie z pierwszą komunią św. W analizowanym zbiorze zachowało się kilkanaście niewielkich rozmiarów miniatury, zazwyczaj anonimowych, broszurek przygotowujących wiernych do przyjęcia tego sakramentu. Obrzędy sakramentu bierzmowania stanowiły też dodatek do *Małego Modlitewnika* wydanego w Opolu w 1946, 1948 i 1949 r. Teoretycznie do bierzmowania przygotowywał też

²⁸ Datowanie na podstawie eo.

²⁹ Koła różańcowe, czyli tzw. róże, składają się z 15 członków (członkiń), z których każdy rozważa codziennie jedną tajemnicę i odmawia 1 Ojciec Nasz, 10 Zdrowaś Mario, 1 Chwała Bogu. Kółku różańcowemu przewodzi tzw. zelator lub zelatorka.

katechizm³⁰ ks. Jana Tomaszewskiego i ks. Fr. Gryglewicza, choć w samej treści katechizmu nie ma o tym większych wzmianek.

W tej części artykułu zostaną omówione wydawnictwa samoistne. Interesujące są różne wersje hymnu *Veni Creator (O Stworzycielu Duchu)*. Było ich sześć. Zostały umieszczone w załączniku do artykułu.

Jedną z najbardziej rozbudowanych wersji przygotowania i udziału w przyjęciu sakramentu bierzmowania prezentowała broszura pt. *Sakrament bierzmowania*, która ukazała się trzykrotnie nakładem katowickiej księgarni św. Jacka w 1946, 1947 i 1949 r. Nakład ostatniego wydania z 1949 r. wynosił 20 tys. egz. Wszystkie edycje miały jednakową objętość 20 stron i identyczną treść. Składało się na nią potwierdzenie przyjęcia sakramentu, przygotowanie duchowe i zwykłe – tu zwrócono uwagę na takie prozaiczne elementy, jak punktualność i godny strój. Następnie były to modlitwy przed obrzędem – hymn *Veni Creator*, odnowienie przymierza chrztu świętego. Sam obrzęd bierzmowania zapisano w wersji polsko-łacińskiej. Ceremonię kończyły liczne modlitwy, między innymi litania do Ducha św., nowenna do Ducha św., modlitwa o siedem darów Ducha św. i odnowienie bierzmowania z całą parafią.

W 1946 i 1948 r., w kieleckim wydawnictwie „Jedność” ukazały się anonimowe 19-stronicowe broszury *Sakrament Ducha i Mocy (na dzień bierzmowania)*. Edycję z 1948 r. opublikowano w nakładzie 20 tys. egz. Kolejne, oznaczone jako 4. wydanie tej broszury ukazało się w 1949 r. w nakładzie 30 tys. egz.³¹ Tym razem został ujawniony autor, był nim ks. Jan Jaroszewicz. Nie zawierało zmian w treści i było powtórzeniem wydania z 1948 r.³²

Wydanie z 1946 r. było drukowane czerwono-czarną czcionką i uzupełnione trzema zdjęciami pokazującymi dzieci przyjmujące sakrament z rąk biskupa. W wydaniu późniejszym drukowanym już tylko czarną czcionką fotografie zastąpiono rysunkami oddającymi kolejne etapy przyjmowania sakramentu: 1. „Duch Święty niech zstąpi na was”, 2. „znaczę Cię znakiem krzyża”, 3. „Niech was błogosławi Pan...”. Na stronie tytułowej znalazło się miejsce na wpisanie potwierdzenia przyjęcia sakramentu (z czyich rąk otrzymany, gdzie, kiedy, kto był świadkiem). W treści znalazło się wyjaśnienie kolejności sakramentów. Bierzmowanie daje moc bycia żołnierzem Chrystusa, pełnoprawne uczestnictwo w Kościele, a osoba bierzmowana to dojrzały wyznawca Chrystusa obdarzony łaską i siedmioma darami. Wyjaśniono pochodzenie słowa bierzmo, które oznacza główną belkę wiązania dachu. W części drugiej podano informację, jak należy się przygotować do przyjęcia sakramentu – przyjmuje się go raz w życiu, wcześniej trzeba skorzystać z sakramentu pokuty, obrać imię nowego patrona, do ceremonii potrzebny jest świadek i kartka do bierzmowania. Wskazówki uzupełniono cytatem z listu do Efezjan 6,13–17. Pozostałe elementy to modlitwa przed przyjęciem sakramentu, hymn do Ducha św., modlitwa na zakończenie. Sam obrzęd bierzmowania zapisano w wersji polsko-łacińskiej.

³⁰ Katechizm wydany w Częstochowie w 1946 r.

³¹ J. Jaroszewicz, *Sakrament Ducha i mocy (na dzień bierzmowania)*, Kielce 1949, s. 19.

³² Podobnie jak w wielu innych wypadkach, tym razem brak jest wydania 3.

W 1947 r. poznański Instytut Wydawniczy „Kultura” opublikował *Pamiętkę Sakramentu Bierzmowania*. Była to najobszerniejsza z omawianych publikacji, liczyła 24 strony. W przedmowie wyjaśniono, co to jest bierzmowanie i jakie jest jego znaczenie – z łacińskiego – *confirmatio* – utwierdzenie, umocnienie, uzupełnienie chrztu. Dawniej udzielano go dorosłym i dzieciom zaraz po chrzcie św. Obecnie udziela się go zazwyczaj po przyjęciu pierwszej komunii św., a więc w latach wczesnej młodości, choć jego przyjęcie w ogóle nie jest uzależnione od wieku. Szafarzem tego sakramentu jest biskup, ale papież Pius XII w 1947 r.³³ nadał też innym kapłanom przywilej udzielania bierzmowania osobom, które są ciężko chore, lub znajdują się w obliczu śmierci. Bierzmowanie to znak pełnoletności w Kościele, bycie żołnierzem Chrystusa. Przyjmuje się je raz w życiu i jest to sakrament żywych. Powołując się na przykład działalności apostołów po zesłaniu Ducha św., wskazano na skutki przyjęcia sakramentu. Podkreślono, że obecnie rzadko otrzymujemy charyzmaty, czyli łaski nadzwyczajne, ale każdy otrzymuje siedem darów Ducha św. W części trzeciej przypomniano warunki przyjęcia sakramentu – zapoznanie z prawdami wiary, spowiedź, komunია św., modlitwa do Ducha św. Same obrzędy udzielania bierzmowania podano w polskiej wersji językowej. Na końcu znalazły się rubryki potwierdzające przyjęcie sakramentu. Hymn *Veni Creator* podano z zaznaczeniem, że jest to wersja tłumaczenia umieszczonego w *Mszale Rzymskim*.

W 1947 r. w Diecezjalnym Zakładzie Graficznym w Sandomierzu ukazała się 16-stronicowa broszura dotycząca bierzmowania. Obrzęd sakramentu podano w wersji polsko-łacińskiej, pojawiła się też obowiązkowa rubryka potwierdzająca jego przyjęcie, i kolejny przekład hymnu *Veni Creator*. Najciekawsza w tej edycji jest sama nauka o sakramencie bierzmowania wykorzystująca teksty Pisma św. Zamieszczono nawiązanie do sytuacji apostołów z ewangelii św. Jana (J 14, 18–26), i Dziejów Apostolskich (Dz 1, 8) poparte cytatem z ks. Piotra Skargi. Przy omawianiu darów Ducha św. znalazło się odwołanie do 11 rozdziału Księgi Izajasza. Podano też szczegóły przygotowania się do przyjęcia sakramentu. Należało do nich: obranie imienia patrona, najlepiej polskiego świętego, uczęszczanie na nauki, spowiedź i komunია św., wybranie świadka bierzmowania, odświętne ubranie, punktualność, przyniesienie książeczki do nabożeństwa i kartki z imieniem.

W 1947 r. nakładem Wydawnictwa Diecezjalnego, a następnie w 1949 r. nakładem Wydawnictwa św. Krzyża w Opolu ukazała się książka ks. Franciszka Dobrowolskiego pt. *Sakrament Ducha św.*, w wydaniu wcześniejszym z podtytułem *Książeczka dla przystępujących do sakramentu bierzmowania*, a w następnym z podtytułem: *uwagi dla przystępujących do sakramentu bierzmowania*. Treść obu wydań była identyczna i zawierała dokładne omówienie znaczenia sakramentu, jego genezę, sam obrzęd, podawała, jak ma wyglądać życie bierzmowanego chrześcijanina, modlitwę o zachowanie łask św. bierzmowania, dwie pieśni do Ducha św. oraz 10 wskazówek dla bierzmowanych. Autor bardzo wyraźnie podkreślał, że bierzmowany przestaje być dzieckiem, staje się pełnoletni i odtąd bierze udział w walce o duszę. W swoim życiu bierzmowany unika grzechów, ma w sercu prawdziwą miłość, wyznaje otwarcie wiarę i broni jej, musi być gotowy

³³ W wersji WAM 14 IX 1946 r.

nawet na męczeństwo, czci i miłuje Kościół, kształci się w wiedzy religijnej, jest apostołem, dobrze i dużo się modli. Dobrowolski podawał liczne przykłady z życia różnych osób, które postępowały zgodnie z tymi wskazówkami. Apostołem był np. Wiktor, nowonawrócony Murzyn w portugalskim Kongo, który po powrocie do swojego szczepu przyprowadził do Chrystusa wielu młodych ludzi. Autor wspominał o męczeńskiej śmierci trzech ministrantów z Japonii, chłopcy mieli 10, 13 i 14 lat, a zginęli 5 lutego 1597 r. za wiarę. Interesujący jest rozdział, w którym jest mowa o tym, jak bierzmowany kształci się w wiedzy religijnej. „Chcąc być żołnierzem Chrystusa i bronić wiary, trzeba swoją wiarę znać. Bierzmowany kształci się więc stale w wiedzy religijnej. Czyta prasę katolicką i książki katolickie. Nie chce być podobnym do owych ludzi, którzy uczą się i kształcą głęboko w różnych przedmiotach, a o najważniejszym nic nie wiedzą. W sprawach religii są podobni do małych dzieci. Nie potrafią odpowiedzieć na żaden zarzut przeciwko wierze, Kościołowi, duchowieństwu. Postanów sobie więc w dniu bierzmowania: Będę stale czytał wydawnictwa katolickie, będę się uczył. Pole wiedzy religijnej jest niezmiernie rozległe i bogate w prawdy, dające najwyższe szczęście”³⁴. Książka zawierała katowicką wersję hymnu *Veni Creator*, dużo przykładów i wskazówek, będąc jedną z bardziej rozbudowanych publikacji tego typu.

W 1948 i 1949 r. ukazały się ośmiostronicowe broszury nakładem Biura Parafialnego przy kościele św. Józefa w Tczewie w łącznym nakładzie 50 tys. egz. (w 1948 r. w nakładzie 20 tys., w 1949 r. 30 tys.). Jak zaznaczono, „czysty dochód ze sprzedaży” w 1948 r. był przeznaczony na ukończenie budowy Diecezjalnego Domu Społecznego w Pelplinie, a rok później na Diecezjalne Małe Seminarium (Collegium Marianum). Treść obu edycji była identyczna, różniły się jedynie okładkami. W wydaniu z 1948 r. na okładce była rubryka potwierdzająca przyjęcie sakramentu bierzmowania, rok później zastąpiono ją obrazem Chrystusa Króla w koronie na tle bazyliki św. Piotra w Rzymie, a rubryka potwierdzająca znalazła się na końcu broszury. Treść obejmowała krótkie wyjaśnienie, czym jest sakrament, następnie przedstawiono dokładnie przebieg ceremonii, która składała się z następujących elementów: wprowadzenia biskupa, śpiewu hymnu *Veni Creator*, modlitwy zwanej sekwencją, przemówienia biskupa, samego obrzędu, modlitw na zakończenie i błogosławieństwa Najświętszym Sakramentem. Tekst obrzędu podano w języku polskim.

Dwukrotnie, w 1948 i 1949 r., ukazały się liczące 15 stron obrzędy sakramentu bierzmowania nakładem Bratniej Pomocy Alumnów Seminarium Duchownego w Łodzi. Na okładce był rysunek gołębic symbolizującej Ducha św. wraz z promieniami i nazwami siedmiu darów Ducha św. oraz rubryki potwierdzające przyjęcie sakramentu. W obu wersjach – w 1948 r. w środku broszury, a w 1949 r. na początku – zamieszczono fotografie biskupów łódzkich – Michała Klepacza ordynariusza łódzkiego i Kazimierza Tomczaka sufragana łódzkiego. W treści omówiono istotę sakramentu, jego skutki, podano warunki, kto może być bierzmowany. Mogła to być osoba uprzednio ochrzczona, która ukończyła 7 lat (młodszych wolno

³⁴ F. Dobrowolski, *Sakrament Ducha św. Książeczka dla przystępujących do sakramentu bierzmowania*, Opole 1947, s. 22.

było bierzmować w nagłej potrzebie), bez grzechu ciężkiego, znająca podstawowe prawdy z katechizmu. Sam obrzęd bierzmowania podano w wersji polsko-łacińskiej, a hymn *Veni Creator* był zamieszczony w wersji „kieleckiej” wraz z podaniem nazwiska autora przekładu, którym prawdopodobnie był jezuita ks. Tadeusz Karyłowski³⁵.

W 1949 r. ukazała się 12-stronicowa również anonimowa broszura zatytułowana *Sakrament Bierzmowania „Przybądź Duchu Stworzycielu Dusz ludzkich Nauczycielu”*, wiadomo tylko, że za zezwoleniem władzy duchownej wydrukował ją oddział Zakładów Graficznych w Nakle w nakładzie 10 tys. egz. W treści pojawiły się pytania z katechizmu odnoszące się do sakramentu, wyjaśnienie wraz z omówieniem, że obrzęd składa się z trzech części: modlitwy do Ducha św. o Jego siedem darów, namaszczenia olejem krzyżma św. na czole i błogosławieństwa Najświętszym Sakramentem. W wydaniu zabrakło hymnu *Veni Creator*, zawarto jedynie rubrykę potwierdzającą przyjęcie sakramentu.

W tym samym 1949 r. w krakowskim Wydawnictwie Apostolstwa Modlitwy ukazała się miniaturowa, 11-stronicowa *Nowenna do Ducha św. i pamiątka bierzmowania*. Obok „ogólnie przyjętej w diecezji krakowskiej” nowenny, hymnu *Veni Creator* w wersji „kieleckiej”, wydawnictwo zawierało wiele modlitw do Ducha św. (między innymi akt poświęcenia Duchowi św., modlitwę o siedem darów), a także wyjaśnienia dotyczące: łaski płynącej z sakramentu, którą było „umocnienie Duchem św., aby wiarę św. statecznie wyznawał i według niej żył”, namaszczenie krzyżmem³⁶ – w jego skład wchodzi oliwa, przez którą Duch św. daje łaskę do walki, i balsam – z niego płynie łaska, żeby zostać czystym, znak krzyża poucza, że nie można się wstydzić Chrystusa, lekki policzek – przypomnienie, że trzeba znosić zniewagi dla Chrystusa. Przypomniano też warunki przyjęcia bierzmowania (stan łaski, znajomość prawd wiary, modlitwa do Ducha św.) i jego skutki (siedem darów, pomnożenie łaski). W trakcie samego obrzędu zapisano egzamin z katechizmu, jakiemu poddawał dzieci biskup udzielający sakramentu. Na końcu znalazły się dwie rubryki potwierdzające przyjęcie sakramentu.

Na dzień bierzmowania według pontyfikału i różnych modlitw liturgicznych ułożył ks. dr Michał Kordel. W 1949 r. nakładem Księgarni Krakowskiej ukazało się 23-stronicowe wydanie oznaczone jako piąte, w nakładzie 5100 egz. Na drugiej stronie okładki znalazły się rubryki „Pamiątka przyjęcia sakramentu bierzmowania”, w które należało wpisać imię i nazwisko osoby bierzmowanej, datę, miejsce, imię biskupa udzielającego sakramentu, świadka bierzmowania i nowe imię. Treść przynosiła informacje o tym, czym jest ten sakrament, jakie ma znaczenie dla życia chrześcijanina. Omawiano siedem darów Ducha św. Następnie dokładnie opisano przebieg samej ceremonii, towarzyszące mu modlitwy, oraz mszę św. na Zesłanie Ducha św. Na końcu, w 14 punktach, dodano przepisy kościoła o bierzmowaniu według prawa kodeksu kanonicznego i pontyfikału. Uwagę zwraca punkt 4 informujący o tym, że w Kościele katolickim do bierzmowania przystępuje się

³⁵ W tekście pojawia się samo nazwisko tłumacza. Prawdopodobnie chodzi o jezuitę ks. Tadeusza Karyłowskiego (1882–1945), znanego tłumacza łacińskich hymnów kościelnych i poezji łacińskiej. Za: F. Paluszkiewicz, *Mały słownik jezuitów w Polsce*, Warszawa 1995, s. 97.

³⁶ Krzyżmo to mieszanina oliwy i balsamu używana przy udzielaniu sakramentów chrztu św., bierzmowania, święceń kapłańskich. Święcona przez biskupa podczas mszy Krzyżma św. w Wielki Czwartek.

w 7. roku życia, ale można wcześniej, gdy dziecku zagraża śmierć lub zachodzi inny, ważny powód (kanon 788). Natomiast świadek bierzmowania musiał mieć skończone 13 lat. Obrzędy bierzmowania pomijały element uderzania w policzek. Była to indywidualna pamiątka przyjęcia sakramentu przeznaczona osobno dla każdego bierzmowanego. Zawarto w niej jeszcze jedną wersję hymnu *Veni Creator*.

Podobnie jak w wielu innych, tuż powojennych publikacjach, także i w tym wypadku istnieje problem z datowaniem kolejnych wydań. Omawiane wyżej było oznaczone jako piąte, *imprimatur* pochodziło z 1944 r. Natomiast przed wojną, w 1935 r., ukazało się wydanie oznaczone jako trzecie przejrzone i poprawione.

Wydanie z 1935 r., posiadające *imprimatur* z tego samego roku, ukazało się nakładem czasopisma liturgicznego „Mysterium Christi” i stanowiło pierwszy tom w serii *Biblijoteki liturgicznej*. Oba wydania z 1935 i 1949 r. nie różniły się między sobą treścią, a jedynie formatem i ilustracją na okładce. Wydanie z 1935 r. ukazało się w formacie 12 × 8,5 cm z ilustracją zesłania Ducha św. na apostołów, a wydanie z 1949 r. w formacie większym 17 × 12 cm, bez ilustracji. Zmiana formatu wpłynęła na zmianę liczby stron z 32 do 23.

Wydanie z 1935 r. również zostało podpisane przez ks. Michała Kordela. Natomiast, sądząc po treści, był on również autorem wydanego w 1928 r. anonimowego druku *Na dzień bierzmowania według pontyfikału rzymskiego*, który ukazał się w nakładzie 5 tys. egz. w pierwszym tomie serii *Biblijoteki liturgicznej* skład Księgarni Krakowskiej i Kancelarii Kurji Metropolitalnej. Ta najkrótsza, zaledwie 15-stronicowa, wersja ukazała się w miniaturowym formacie 12 × 8,5 cm, takim jak w 1935 r. Zwierała, oprócz krótkiego wstępu, tylko pięć punktów przepisów Kościoła katolickiego o sakramencie bierzmowania, sam ceremoniał przyjęcia sakramentu w wersji polskiej oraz modlitwy końcowe.

W tym wypadku, porównując wydanie z 1928, 1935 i 1949 r., mamy do czynienia z poszerzeniem i uzupełnieniem treści, a nie jej redukcją. Po 1949 r. publikacja więcej się nie ukazała.

Podsumowanie

Krótki, tuż powojenny okres produkcji wydawniczej książki religijnej dla dzieci można podzielić na trzy podokresy. Pierwsze dwa lata, tzn. rok 1945 i 1946, to wznowienie działalności przez wydawnictwa, odbudowa bazy poligraficznej. Następne dwa lata 1947–1948 charakteryzowały się stabilizacją, rozkwitem, można powiedzieć, wręcz apogeum wydawniczym, które miało się powtórzyć dopiero pod koniec lat 80. XX w. Natomiast od roku 1949 odnotować należy konsekwentne wyeliminowanie, dodajmy na długie lata, książki religijnej dla dzieci z rynku wydawniczego, a w efekcie czytelniczego.

Książki zawierające i omawiające teksty nabożeństw, nowenn, adoracji czy sakramentu bierzmowania to publikacje typowo użytkowe, o schematycznym układzie. Ich celem była nauka uczestnictwa lub samo uczestnictwo w nabożeństwach. W przypadku publikacji dotyczących sakramentu bierzmowania rubryki potwierdzające przyjęcie go wskazują, że miały walor osobistego dokumentu, stąd być może tak duże ich nakłady, aby mogły być zachowane w domu. Współczesnego

czytelnika zaskakuje kilka wersji tłumaczenia hymnu do Ducha św. *Veni Creator* uzależnione, jak można sądzić, od tłumaczy poszczególnych diecezji. Inną cechą charakterystyczną tych publikacji jest ich niewielki kieszonkowy format i liczba stron. Same wersje obrzędów przyjęcia sakramentu podano najczęściej w wersji polsko-łacińskiej, rzadziej tylko polskiej. Wśród „nietypowych” wydawców zwraca uwagę Biuro parafialne przy kościele św. Józefa w Tczewie i Bratnia Pomoc Alumnów Seminarium Duchownego z Łodzi. Pod względem geografii wydawniczej publikacje z Tczewa i Nakła były jedynymi książkami religijnymi dla dzieci, jakie się ukazały w omawianym okresie w tych miastach.

W wielu wypadkach książka dewocyjna, użytkowa, adresowana do dzieci i młodzieży (katechizmy, modlitewniki, omawiane w artykule teksty nabożeństw) nie różniła się specjalnie od książki dla dorosłych.

Książka religijna wypełniała przede wszystkim funkcje dydaktyczne, następnie wychowawcze. „Dydaktyzm był i jest kategorią podstawową i immanentną literatury dla dzieci”³⁷, jak pisał Jerzy Cieślowski w *Literaturze osobnej*. Ta uwaga w szczególności dotyczy przedsoborowej książki religijnej dla dzieci.

Nabożeństwa i Sakrament Bierzmowania. Publikacje dla dzieci i młodzieży 1945–1949. Bibliografia

1. ADORACJA

Adoracja młodzieży męskiej podczas „Niedzieli Młodzieży”. – [Kraków: s.n., 1946]. – 20 s.; 15 cm

2. BIERZMOWANIE

Bierzmowanie. – Łódź: Bratnia Pomoc Alumnom Seminarium Duchownego, [1949]. – 15, [1] s.; 15 cm

3. BIERZMOWANIE

Bierzmowanie. – Łódź: Bratnia Pomoc Alumnom Seminarium Duchownego, 1948. – 15, [1] s., 2 k. tabl.; 20 cm

4. CIECIORA, A., ks.

Adoracja Najświętszego Sakramentu dla dzieci i starszych wraz z wiadomościami o Krucjacie Eucharystycznej oraz pieśniami / zebr. ks. A. C. – Poznań [etc.]: Albertinum, Księgarnia św. Wojciecha, 1948. – 46, [2] s.; 15 cm

5. CYREK, Józef, ks.

Adoracje dla Krucjaty Eucharystycznej / ks. Józef Cyrek. – Wyd. 3. – Kraków: Krajowy Sekretariat Krucjaty Eucharystycznej, dr. 1947. – 32 s.; 14 cm

³⁷ J. Cieślowski, *Literatura osobna*, Warszawa 1985, s. 30.

- 6. DĄBROWSKI, Stanisław, ks.**
Adoracja młodzieży męskiej na „Święto Młodzieży” / ks. Stanisław Dąbrowski. – Kraków: Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej, [1946]. – 29 s.; 11 cm
- 7. DOBROWOLSKI, Franciszek, ks.**
Sakrament Ducha Św.: książeczka dla przystępujących do sakramentu bierzmowania / ks. Franciszek Dobrowolski. – Opole: Wydaw. Diecezjalne, [1947]. – 31, [1] s.; 15 cm
- 8. DOBROWOLSKI, Franciszek, ks.**
Sakrament Ducha Św.: książeczka dla przystępujących do sakramentu bierzmowania / ks. Franciszek Dobrowolski. – Wyd. 2. – Opole: Wydawn. św. Krzyża, 1949. – 31, [1] s.; 15 cm
- 9. DROGA KRZYŻOWA DLA DZIECI**
Droga krzyżowa dla dzieci.– Katowice: nakł. Kurii Diecezjalnej, 1949.– nlb
- 10. JAGUSZ, Michał, ks.**
Nowenna do św. Stanisława Kostki: dla użytku młodzieży polskiej / ks. Michał Jagusz. – Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Księża Jezuitów, 1946. – 72 s.; 14 cm
- 11. JAROSZEWICZ, Jan**
Sakrament ducha i mocy: (na dzień bierzmowania) / Jan Jaroszewicz. – Wyd. 4. – Kielce: skł. gł. Księgarnia „Jedność”, 1949. – 19, [1] s.; 15 cm
- 12. KALICIŃSKI, Józef, ks.**
Adoracja Najświętszego Sakramentu dla młodzieży / oprac. X. J. K. – Wyd. 8. – Częstochowa: W. Nagłowski, dr. 1947. – 16 s.; 13 cm
- 13. KORDEL, Michał, ks.**
Na dzień bierzmowania: wg pontyfikatu i różnych modlitw liturgicznych / ułożył ks. Michał Kordel. – Wyd. 5 przejrane i popr. – Kraków: „Księgarnia Krakowska”, 1949. – 23, [1] s.; 17 cm
- 14. NOWENNA**
Nowenna do Ducha Św. i pamiątka bierzmowania. – Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, [1949]. – 11, [1] s.; 11 cm
- 15. NOWENNA**
Nowenna do św. Stanisława Kostki, patrona młodzieży. – Kielce: Wydawnictwo Diecezjalne. Dzieło Powołań Kapłańskich, 1946. – 36 s.; 14 cm
- 16. PAMIĄTKA**
Pamiątka bierzmowania św.. – Tczew: Biuro Parafialne przy kościele św. Józefa, dr. [19]49. – 15, [1] s.; 10 cm

17. PAMIĄTKA

Pamiętka sakramentu bierzmowania. – Poznań: „Kultura”, 1947. – 24 s.: il.; 15 cm

18. PAMIĄTKA

Pamiętka misji świętej dla dzieci. – Wrocław: nakł. oo. Redemptorystów, 1947. – 15, [1] s.; 12 cm

19. ROZMOWA

Rozmowa młodej duszy z Jezusem: droga krzyżowa. – [s.l.: s.n., 1949]. – 32 s.; 12 cm

20. SAKRAMENT

Sakrament bierzmowania „Przybądź Duchu Stworzycielu Dusz Ludzkich Nauczycielu”. – s.n., 1949. – 12 s. (Nakło)

21. SAKRAMENT

Sakrament bierzmowania. – Katowice: Księgarnia św. Jacka, 1946. – 20 s.; 15 cm

22. SAKRAMENT

Sakrament bierzmowania. – Katowice: Księgarnia św. Jacka, 1947. – 20 s.; 15 cm

23. SAKRAMENT

Sakrament bierzmowania. – Katowice: Księgarnia św. Jacka, 1949. – 20 s.; 15 cm

24. SAKRAMENT

Sakrament bierzmowania. – Sandomierz: s.n., 1947. – 16 s.; 15 cm

25. SAKRAMENT

Sakrament bierzmowania. – Tczew: nakł. Biura Parafialnego przy kościele św. Józefa, dr. [19]48. – 8 s.; 15 cm

26. SAKRAMENT

Sakrament Ducha i Mocy (na dzień bierzmowania). – [s.l.]: skł. gł. „Jedność”, 1948. – 19, [1] s.; 15 cm

27. SAKRAMENT

Sakrament Ducha i Mocy (na dzień bierzmowania). – Kielce: skł. gł. Księgarnia „Jedność”, 1946. – 19, [1] s.; 16 cm

28. TAJEMNICE

Tajemnice różańcowe dla młodzieńców. – [Warszawa]: nakł. i własność SS. Loretanek, [1949]. – 15, [3] k.; 14 cm

29. TAJEMNICE

Tajemnice różańcowe dla panien. – [s.l.: s.n., 1949]. – [18] k.; 13 cm

30. TAJEMNICE

Tajemnice różańcowe dla panien. – Wyd. 44. – [s.l.: s.n.], dr. 1949. – [16] k.; 12 cm

Bibliografia

[Dąbrowski, S.] 1946. *Adoracja młodzieży męskiej podczas „Niedzieli młodzieży”*. Kraków: Drukarnia Związkowa w Krakowie.

Doppke, Jan. 1998. *Katechizacja w Polsce 1945–1990*. Pelplin: Bernardinum.

Dudek, Antoni i Ryszard Gryz. 2003. *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*. Kraków: Znak.

Kądziała, Paweł. 1990. *Kościół a Państwo w Polsce 1945–1965*. Wrocław: Biblioteczka „Nowego Życia”.

Kondek, Stanisław Adam. 1993. *Władza i wydawcy. Polityczne uwarunkowania produkcji książek w Polsce w latach 1944–1949*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.

Kondek, Stanisław Adam. 1999. *Papierowa rewolucja. Oficjalny obieg książek w Polsce w latach 1948–1955*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.

Łukaszuk, Romuald. 1995. „Adoracja.” W *Encyklopedia katolicka*, t. 1, red. F. Grygelewicz, R. Łukaszuk i Z. Sułowski, 95–96. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Napiórkowski, Andrzej A. b. d. *Sakrament bierzmowania i jego udzielanie* [online], [dostęp 26 IX 2018]. Dostępny w World Wide Web: <http://andrzejnapiorkowski.pl/multimedia/pdf/Bierzmowanie.pdf>.

Stola, Krzysztof. 2009. „Nabożeństwo.” W *Encyklopedia katolicka*, t. 13, red. E. Gigilewicz, 613–615. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Straszewicz Marzenna. 2010. „Nowenna.” W *Encyklopedia katolicka*, t. 14, red. E. Gigilewicz, 51–52. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Przysłany: 10 IV 2018

Zaakceptowany: 30 VII 2018

Grażyna Lewandowicz-Nosal

Warszawa

e-mail: grazyna.lewandowicz@poczta.onet.pl

ORCID ID: 0000-0003-3967-112X

Grażyna Lewandowicz-Nosal, PhD, is a specialist in the field of public libraries for children, literature for children and youth. She is a member of PS IBBY, the editorial board of *Gulliver. Czasopismo o książce dla dziecka* [English: *Gulliver: Magazine about the book for children*] and *Poradnik Bibliotekarza* [English: *Librarian's Guidebook*]. She is also member of the jury of the national literary award of Kornel Makuszyński. Her main publications include: *Adaptacje Biblii dla dzieci w Polsce w XX wieku. Bibliografia* (Warszawa 2003); *Biblioteki publiczne dla dzieci w Polsce. Raport z badań*, (Warszawa 2003); *Biblioteki publiczne dla dzieci. Wczoraj i dziś. Poradnik* (Warszawa 2008); *Dzieci, Młodzież – Internet – Biblioteka. Wytyczne IFLA Sekcji Bibliotek dla Dzieci i Młodzieży* (Warszawa 2009); *Biblioteki publiczne dla dzieci w Polsce. Raport z badań* (Warszawa 2013); *Warto mieć w bibliotece. Książki dla dzieci 2010–2014. Katalog* (Warszawa 2015).

Religious services and the Sacrament of Confirmation – publications for children and youth in Poland in the years 1945–1949

DOI: <http://dx.doi.org/1012775/FT.2018.006>

The text is available under a Creative Commons Attribution-NonDerivatives 3.0 Poland (CC BY-ND 3.0 PL).

K

Keywords: services; confirmation; novena; adoration; children and youth; Poland; 1945-1949; history

S

Summary. Aim: The aim of the article is to analyze publications for children and youth published in Poland in 1945-1949 which concerned the participation of this group in various types of religious services and the sacrament of Confirmation. The enclosed bibliography includes 30 items. **Research method:** The autopsy analysis was carried out on the basis of specimens preserved in the National Library. The discussed collection was divided into the following subgroups: adoration, novenas, miscellaneous services – with particular emphasis on the Stations of the Cross, the rosary and the sacrament of Confirmation. Within the highlighted types, individual publications are described in a chronological order. **Conclusions:** Most books were published in 1949 in 12 centers. For the most part, these were anonymous texts or their authors were exclusively priests. The most important publishers were professional publishing houses such as WAM from Kraków, “Jedność” publishing house from Kielce, monastic publishing houses (of Jesuits and Redemptorists and the Sisters of Loreto) along with occasional publishers, e.g. a parish office at the Church of St. Joseph in Tczew and secular publishers. Publications about the sacrament of Confirmation are characterized by a high degree of standardization. An extremely interesting phenomenon are the various translations of the hymn *Veni Creator Spiritus*.

Grażyna Lewandowicz-Nosal

Warszawa

e-mail: grazyna.lewandowicz@poczta.onet.pl

ORCID ID: 0000-0003-3967-112X

Dr. Grażyna Lewandowicz-Nosal ist Kennerin der öffentlichen Kinderbibliotheken, der Kinder- und Jugendliteratur, Mitglied der Polnischen Sektion des Internationalen Kuratoriums für das Jugendbuch (IBBY), des Redaktionskollegs der Zeitschriften „Guliwer. Czasopismo o książce dla dziecka“ (Gulliver. Eine Zeitschrift über Kinderbücher) und „Poradnik Bibliotekarza“ (Ein Handbuch für Bibliothekare) sowie Jurorin des gesamtpolnischen Kornel-Makuszyński-Literaturpreises. Zu ihren wichtigsten Publikationen gehören die folgenden: *Adaptacje Biblii dla dzieci w Polsce w XX wieku. Bibliografia* [Die Kinderbibel in Polen im 20. Jahrhundert. Eine Bibliografie] (Warszawa 2003); *Biblioteki publiczne dla dzieci w Polsce. Raport z badań* [Die öffentlichen Kinderbibliotheken in Polen. Ein Forschungsbericht] (Warszawa 2003); *Biblioteki publiczne dla dzieci. Wczoraj i dziś. Poradnik* [Die öffentlichen Kinderbibliotheken. Gestern und heute. Ein Handbuch] (Warszawa 2008); *Dzieci, Młodzież – Internet – Biblioteka. Wytyczne IFLA Sekcji Bibliotek dla Dzieci i Młodzieży* [Kinder, Jugendliche – Internet – Bibliothek. Die Richtlinien der IFLA-Sektion Kinder- und Jugendbibliotheken] (Warszawa 2009); *Biblioteki publiczne dla dzieci w Polsce. Raport z badań* [Die öffentlichen Kinderbibliotheken in Polen. Ein Forschungsbericht] (Warszawa 2013); *Warto mieć w bibliotece. Książki dla dzieci 2010–2014. Katalog* [Es lohnt sich, dies in der Bibliothek zu haben. Kinderbücher 2010–2014. Ein Katalog] (Warszawa 2015).

Andachten und Konfirmation – die Kinder- und Jugendbücher in Polen in den Jahren 1945–1949

DOI: <http://dx.doi.org/1012775/FT.2018.006>

Dieser Text wird unter der Creative Commons-Lizenz Namensnennung-Keine Bearbeitung Polen (CC BY-ND 3.0 PL) veröffentlicht.

S **tichworte:** Andachten; Konfirmation; Novene; Anbetung; Kinder und Jugendliche; Polen; 1945–1949; Geschichte

Z **usammenfassung. These/Ziel:** Der Beitrag entstand aufgrund einer Analyse von Kinder- und Jugendbüchern, die in Polen in den Jahren 1945–1949 veröffentlicht wurden und sich auf die Teilnahme der genannten Empfängergruppen an verschiedenen Kirchenandachten und der Konfirmation beziehen. In der beigelegten Bibliografie finden sich 30 Publikationen. **Forschungsmethode:** Das Material untersuchte man aus eigener Erfahrung anhand von Bücherexemplaren, die in der polnischen Nationalbibliothek aufbewahrt werden. Die besagte Sammlung wurde in die folgenden Untergruppen eingeteilt: Anbetung, Novenen, verschiedene Andachten, darunter der Kreuzweg, der Rosenkranz sowie die Konfirmation.

Die einzelnen Veröffentlichungen schilderte man in chronologischer Ordnung. **Ergebnisse/Schlussfolgerungen:** Die meisten Publikationen erschienen 1949 in zwei Stadtzentren. Meistens waren es anonyme Texte bzw. sie wurden von Priestern verfasst. Zu den wichtigsten Verlegern gehörten professionelle Verlage wie WAM aus Krakau, „Jedność“ aus Kielce, Ordensverlage (der Jesuiten, Redemptoristen, Loretoschwestern) sowie Gelegenheitsverleger wie etwa das Pfarrbüro an der St. Joseph-Kirche in Dirschau und einige weltliche Verleger. Die Publikationen, die auf die Konfirmation rekurrieren, zeichnen sich durch einen hohen Standardisierungsgrad aus. Von besonderer Bedeutung sind verschiedene Übersetzungen der Hymne „Veni Creator“ („Komm, Schöpfer Geist“).